

УДК 323.173:329.273:316.77

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.22>

Микола Обушний

доктор політичних наук, професор кафедри політології,
провідний науковий співробітник Центру українознавства,
філософський факультет, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-9121-5095

E-mail: mobushnyy@gmail.com

СЕПАРАТИЗМ У КОНФЛІКТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню одного з найконфліктніших явищ сучасного суспільства – сепаратизму. Його поява пов'язується із загостренням суперечностей між двома принципами сучасного міжнародного права – самовизначення народів та територіальної цілісності держав. У пошуках зняття цієї суперечності Парламентська Асамблея Ради Європи рекомендує здійснювати реалізацію права етнічних меншин на самовизначення методом захисту їхніх прав, не передбачаючи при цьому автономного права на їх відокремлення. Тим самим рекомендація Парламентської Асамблеї не тільки надала широкі можливості для глибшого розуміння принципу самовизначення націй, але і розширила спектр використання нових різновидів поняття сепаратизму: сецесія; ірредентизм; енозіс; деволюція. Для підтвердження цього висновку проаналізовано діяльність низки легально діючих у Європі сепаратистських партій та рухів, зокрема у Великобританії (Шотландська національна партія), Канаді (Ліберальна партія Квебека), Іспанії (Баскська націоналістична партія, Рух за незалежність Каталонії) тощо. Щодо незалежності Каталонії у статті підкреслено, що сьогодні у Європі, як і загалом у світі, склалася така політико-правова ситуація, що домогтися визнання її незалежності неможливо. Відповідно і будь-які протестні акції каталонців будуть вважатися неконституційними. Враховуючи конфліктогенність сепаратизму як у Каталонії, так і в інших регіонах європейських країн, не виключається, що Парламентська Асамблея Ради Європи згодом може також запропонувати внести зміни та доповнення у тлумачення міжнародно-правових принципів із тим, щоб ефективніше знімати суперечність між правом націй на самовизначення та територіальною цілісністю держав.

Ключові слова: сепаратизм, сепаратистські партії, конфліктогенність, конфліктизація суспільного життя, право націй на самовизначення, територіальна цілісність держави.

Mykola Obushnyi

Doctor of Sciences, Professor of Political Sciences,
Leading Research Associate, Center for Ukrainian Studies,
Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko national university of Kyiv

SEPARATISM IN THE CONFLICTIZATION OF PUBLIC LIFE

Abstract. The article deals with the coverage of one of the most conflicting contemporary social phenomena - separatism. Its emergence is compounded by the widespread of contradiction between two principles of modern international law - the self-determination of peoples and the territorial integrity of states. In seeking for resolving of this contradiction, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe recommends protecting the possibility of exercising the right of ethnic minorities to their self-determination without providing an autonomous right to their separation. Thus, the recommendation of the Parliamentary Assembly not only provided ample opportunity for a deeper understanding of the principle of self-determination of nations, but also expanded the use of new varieties of separatism terms: secession; irredentism; enosis; devolution. To confirm this conclusion, we have analyzed the activities of a number of separatist parties and movements legally operating in Europe, in particular in the United Kingdom (Scottish National Party), Canada (Liberal Party of Quebec), Spain (Buck Nationalist Party, Catalonia Independence Movement), etc. Concerning Catalonia's independence, the article emphasized that today in Europe, as in the whole world, such a political and legal situation has emerged that it is impossible to recognize its independence. Accordingly, any protests by the Catalans will be considered as unconstitutional. Given the conflicting nature of separatism both in Catalonia and in other regions of European countries, it is possible that the Parliamentary Assembly of the Council of Europe may subsequently propose changes and additions to the interpretation of international legal principles in order to more effectively remove the contradiction between the right of nations and the right to self-expression territorial integrity of states.

Keywords: separatism, separatist parties, conflict, conflictization of social life, right of nations to self-determination, territorial integrity of the state.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. На сучасному етапі суспільного розвитку сепаратизм є одним із найконфліктогенніших суспільних явищ, оскільки суперечності між міжнародними принципами – правом націй на самовизначення, з одного боку, а з

іншого, територіальної цілісності держав, встановленого після Другої світової війни – суттєво загострилися.

Нині сепаратистські рухи використовують раніше небачений арсенал, починаючи від мирних форм боротьби за досягнення того чи іншого статусу

незалежності до збройних сутичок, а то і військових дій, терористичних актів тощо. У цьому контексті у ретроспективі важливо з'ясувати коріння появи сепаратизму в різних країнах світу та його активізацію в умовах глобалізації й трансформації політичних систем у країнах пострадянського простору, і, зокрема, в Україні, на окремих територіях якої активізувався сепаратизм, який зазвичай провокується сьогодні путінською Росією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема сепаратизму та його конфліктогенна складова є предметом досліджень як зарубіжних, так і українських вчених. Серед західних науковців проблему сепаратизму розглядають У. Бек, Р. Бербах, Дж. Келлас, Л. Кор та ін., котрі зосереджують свою увагу на дослідженні проблеми сепаратизму в умовах глобалізації та модернізації політичних систем західних країн. Вітчизняні вчені М. М. Вівчарик, О. В. Кортунов, В. О. Котигоренко, Л. П. Нагорна, Є. В. Перегуда, Ю. І. Римаренко та низка інших дослідників головну увагу приділяють вивченню сепаратизму в західних країнах та, як це явище з'явилося і у яких формах воно проявляється в умовах незалежності України. Актуальність дослідження сепаратизму зумовлена тими загрозами, які він несе для національної безпеки у кожній країні.

Основна мета статті. У статті основна увага приділена аналізу сепаратизму, у самій природі якого містяться суперечності, які майже завжди призводять до конфліктизації суспільного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сепаратизм (від лат. *separatus* – відокремлення, окремий) небезпідставно розглядається як одне з найконфліктніших суспільно-політичних явищ. Сьогодні у світі немає жодного континенту, який у тому чи іншому вигляді був би повністю позбавлений певних проявів сепаратизму. При чому, як показує аналіз літератури з цієї проблематики, явище сепаратизму було притаманне усій історії людства.

Відомо, що до середини XIX ст. великі імперії (Османська, Британська, Австро-Угорська, Російська та ін.) створювалися на основі територіальних завоювань. Українські землі та їхні мешканці – українці були поділені в основному між двома державами-імперіями – Австро-Угорщиною та Росією. Протистояти їхнім територіальним зазіханням з-за відсутності національної єдності європейських народів, у тому числі й українців, було неможливо. «Весна народів» відкрила нові можливості як для пробудження національної свідомості народів Європи, так і для їх включення у боротьбу за розпад колоніальних імперій та створення національних держав.

В основі їх створення були покладені за своєю суттю сепаратистські вимоги народів – право на власне самовизначення. Згодом у 1919 р. у Версалі, доктрина самовизначення була визнана нормою міжнародного права, однією із найвищих вселюдських цінностей. Намагання народів втілити

цей принцип у практику життя слід розглядати як процес об'єктивний, прогресивний і незворотній. «Власна держава завжди була жаданою заповітною мрією кожного етносу, а з народженням націй і кожної з них. Але приблизно з 800 сучасних націй лише біля 220 з них досягли омріяної мети. Решта чи більшість з них чекають свого «зоряного часу» і за певних обставин можуть розпочати боротьбу за створення власної держави» [4, с. 573].

Відтак, саме створення існуючих нині національних держав, переважна більшість яких продовжують залишатися поліетнічними, об'єктивно містить конфліктогенність, тобто за певних умов у них можуть спалахувати конфлікти між етнічними меншинами і домінуючою етнонацією чи домінуючою етнічною групою та між ними і державою. При цьому негативна чи позитивна оцінка таких конфліктів не може бути однозначною, оскільки вона має бути конкретно-історичною та виваженою. Це зобов'язує хоч би те, що сьогодні у світі існує близько десяти тисяч етнонаціональних груп і надання кожній із них державного статусу уявляється неможливими.

Розпад колоніальної системи імперіалізму, який розпочався у другій половині XX ст. відбувався під гаслом права народів на самовизначення, у якому уже були визнані три основні форми реалізації (див. Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 1541 (1960 р.)): перетворення «несамоврядної» території у суверенну незалежну державу; вільне об'єднання з незалежною державою; злиття з незалежною державою. З часом з'явилась тенденція розширення тлумачення поняття «самовизначення націй», зокрема надання права на побудову незалежної держави не тільки для нації, але і для окремої території, не обов'язково об'єднаної етнічною, національною, релігійною, мовною та іншою ознаками.

Тому сьогодні відмову від права на самовизначення слід розглядати як форму чи засіб пошуку штучного стримування сепаратизму, але це натомість стимулює його. «Відмова від самовизначення аж до відокремлення зовні нібито сприяє збереженню цілісності багатонаціональної держави, але насправді працює в протилежному напрямі, маючи в собі дезінтеграційну тенденцію. У цьому реальна діалектика даного принципу, яка становить частковий випадок діалектики свободи й необхідності» [3, с. 356].

При цьому слід пам'ятати, що принцип самовизначення націй лежав в основі розпаду у 80-90 роках XX ст. неоімперського утворення, яке іменувалося соціалістичний табір, а також проголошення низки незалежних східноєвропейських держав: Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Румунії, Болгарії та ін. Принцип самовизначення націй став однією із правових підстав об'єднання Німеччини.

Саме міжнародно-правовий принцип самовизначення націй, який законодавчо був закріплений у Конституції СРСР, дав підставу лідерам республік Леоніду Кравчуку (Україна), Борису

Сльцину (Російська Федерація) і Станіславу Шушкевичу (Білорусь) підписати на зустрічі 8 грудня 1991 р. у Біловезькій Пущі (Білорусь) угоду про розпад Радянського Союзу.

Отже, в історичному контексті є чимало прикладів того, як реалізація права народів на самовизначення за участі сепаратистських рухів відіграла позитивну роль у суспільному розвитку, хоча цей «позитив» був досягнутий шляхом тотальної конфліктизації суспільних відносин. І це очевидно, оскільки жодна імперія не створювалася для того, щоб безконфліктно відпускати самовизначатися завойовані народи. При чому усі імперії, надаючи своїм колишнім колонізованим народам право на самовизначення, зазвичай довільно визначали кордони цих незалежних держав, без належного врахування низки чинників, які є визначальними як для становлення та функціонування державності, так і збереження її стабільності. І цим самим, образно кажучи, заклали міну уповільненої дії, яка об'єктивно містить підставу для появи сепаратизму.

У цьому контексті важливу роль відіграють як етноісторичні, економічні, територіальні, так і соціо- та етнокультурні чинники. Останні, як відомо, мають велике значення у національній та державній консолідації, оскільки саме вони виступають основою національної та державної єдності. Історичний досвід наочно засвідчує, що саме їх неналежне врахування у політичній практиці правлячих еліт нерідко призводить до порушення стабільності у державі та провокує появу сепаратистських рухів у багатьох країнах світу. Для прикладу назвемо їх окремі вогнища: – у Європі: Шотландія, Північна Ірландія, Уельс у Великобританії; Валонія й Фландрія у Бельгії; країна Басків і Каталонія в Іспанії; Корсика у Франції; Гренландія у Данії; Паданія в Італії; Трансільванія в Румунії (угорська меншість); Крим, південні та західні регіони відповідно зі значною російською національною меншиною та русинською етнографічною групою в Україні.

– в Азії: Курдська проблема (територія та населення, де мешкають курди поділена між 5 державами – Азербайджан, Ірак, Іран, Сирія та Туреччина); Ассам, Пенджаб та Кашмір в Індії; Тибет і уйгурський рух у Китаї; мусульманський рух на півдні Філіппін; північ і південь Ємену тощо;

– в Африці: етнорегіональні конфлікти в Нігерії, Лівії, Судані, Сомалі тощо;

– в Америці: Квебек у Канаді; Чіапас у Мексиці та деякі інші.

Сепаратистські вогнища час від часу спалахують на теренах колишнього Радянського Союзу. Цілком справедливо такі вогнища пов'язуються з великодержавницькою політикою сучасної Росії, яка не змиралася і у найближчій перспективі навряд чи змириться з визнанням права на самовизначення особливо тих народів, без яких важко уявити Росію великою імперією. У цьому контексті йдеться, зокрема, про українців. З тим, щоб

не випустити із сфери свого впливу Україну, Росія не тільки окупувала український Крим, але і розв'язала військовий конфлікт, а по суті, війну на Сході України, постійно провокує різного роду соціальні, міжконфесійні та міжнаціональні конфлікти. Війну ж на Сході України кремлівські стратеги розглядають щонайменше з трьох позицій: а) змусити Україну визнати Крим російським, б) змусити Україну відмовитися від курсу до вступу в НАТО та Європейського Союзу, в) заморозити конфлікт і продовжувати економічно тиснути на Україну, образно кажучи її знекровлювати та домогтися повернення в лоно Росії.

У полі зору сучасних пропутінських великодержавників також перебувають і, так звані заморожені, конфліктогенні проблеми у: Придністров'ї (Молдова), Нагорному Карабасі (Азербайджан), Абхазії, Аджарія, Південній Осетії (Грузія), Ферганській долині в Узбекистані.

При чому у будь-який час, звісно ж, за бажання Росії, події у конфліктогенних регіонах колишнього Радянського Союзу можуть або ж загострюватися, або ж замирюватися з наступним отриманням Росією значних, переважно політичних за своєю суттю, неокolonіалістських дивідендів. Конфліктне становище у цих регіонах об'єктивно провокує спротив національно-патріотичних сил, а, відтак, і появу у них сепаратистських настроїв.

Така ситуація об'єктивно загострює протистояння між окремими соціальними верствами як всередині держави, так і між тими державами, у яких загалом зберігаються територіальні претензії до сусідів. Особливо конфліктогенною залишається тенденція серед тих держав, межі кордонів яких були встановлені штучно, тобто без врахування етноісторичних, етнокультурних та інших державотворчих чинників. За таких умов міжнародно-правовий принцип територіальної цілісності держав, що був встановлений після Другої світової війни, став вважатися не зовсім придатним для тих поліетнічних держав, у яких є етнічні спільноти, котрі виступають за своє самовизначення у тій чи іншій формі і, головне, що вони мають об'єктивні можливості реалізувати таке право. Це, своєю чергою, призвело до загострення суперечності між двома міжнародно-правовими принципами: – територіальної цілісності держав та правом націй на самовизначення. У пошуках зняття цієї суперечності Парламентська Асамблея Ради Європи в своїй Рамковій Конвенції про захист національних меншин та у двох Резолюціях Асамблеї № 1334 (2003) «Про позитивний досвід автономних регіонів як джерело натхнення для врегулювання конфліктів у Європі» та № 1832 (2011), згідно з якими право етнічних меншин на самовизначення не передбачає автоматичного права на відокремлення, а має бути реалізоване насамперед методом захисту прав меншин. Тим самим, фактично було розширено сучасне тлумачення принципу самовизначення націй, а це, своєю чергою, уможливило виділити наступні

різновиди сепаратизму: а) відокремлення частини території держави з метою створення власної держави (сецесія), б) відокремлення частини території задля приєднання до іншої держави (іредентизм), в) відокремлення частини території з метою возз'єднання з державою, де проживає основна частина однойменного етносу (енозіс), г) одержання статусу широкої автономії від центральної влади (деволюція).

Така диференціація сепаратизму, з одного боку, відкриває нові можливості для реалізації права на самовизначення тим народам, які об'єктивно цього потребують, а з іншого боку, уможлиблює збереження територіальної цілісності поліетнічних держав, оскільки містить застереження про те, що таке право не може надаватися автоматично усім, хто його вимагає, без належного на те політико-правового обґрунтування та вивчення як кількісних, так і якісних, зокрема, соціально-економічних можливостей майбутньої держави. Останнє твердження пов'язано не тільки зі збільшенням кількості держав світу, яких сьогодні уже близько 200, але і браком можливостей для ефективного функціонування новостворених держав, котрі б відповідали визначеним критеріям.

Ще у 1950 р. американський професор Леопольд Кор розробив теорію «оптимальної держави», згідно з якою максимально життєздатною може вважатися країна з населенням 10-12 млн осіб, об'єднаних етнічно, культурно й економічно. Не будемо вступати у дискусію з проф. Л. Кором щодо необхідної кількості населення для життєдіяльності держави, оскільки сучасна історія дещо її спростовує, а вітчизняний вчений – етнополітолог О. Картунов взагалі вважає, що «суверенітет, як політико-правовий принцип, властивий будь-якій державі незалежно від її політичної й соціально-економічної природи. Він не має класової сутності й ідеологічного забарвлення. На зміст державного суверенітету не впливають ні територіальні розміри, ні кількість населення, ні етнопонаціональна структура країни» [2, с. 606].

Проте, проф. Л. Кор, на наш погляд, все ж має рацію у самому підході щодо доцільності створення нових держав, котрі не мають на це достатніх підстав. Ці підстави повинні включати можливість організувати військо, прикордонну, дипломатичну та інші внутрішні та зовнішні служби, котрі покликані захищати територіальну цілісність новоствореної держави та її суверенітет. Отже, потенційним лідерам сепаратистських рухів малочисельних соціальних та етнічних спільностей, перш ніж застосувати той чи інший різновид сепаратизму, слід належним чином оцінити можливості реалізації сецесії, іредентизму, енозису чи деволюції, з'ясувати, що одержать їх співвітчизники від виборюваного ними національно-державного чи територіального статусу.

При цьому слід враховувати, що потенційно усі різновиди сепаратизму, хоч кожен по-своєму,

конфліктогенні. Їхня глибина конфліктогенності, рівно як і підстави для появи кожного різновиду сепаратизму, неоднакові. Наразі, усі вони, і про це свідчить наявний досвід, зазвичай викликаються одними і тими ж причинами, а саме: довільне встановлення державного кордону на фоні етнічної мозаїчності розселення народів; насильницьке включення території етносу в сусідню державу; некомпетентність органів центральної державної влади, які ігнорують реально існуючі проблеми етнічних або конфесійних спільнот; прагнення панівного етносу монополізувати мовний, релігійний та культурно-історичний простори; підпорядкування та експлуатація природних ресурсів етнічних спільнот, що не мають своїх державних утворень іншими державами тощо.

Якщо додати до цих та деяких інших причин ще і недостатній рівень політичної культури не тільки учасників сепаратистських рухів, можливо навіть і більше, від центральної влади її неготовності вести переговори та йти на компроміси, стає зрозумілішим, чому конфліктогенні проблеми сепаратизму розв'язуються вкрай важко. Відмова ж сторін від силових дій безсумнівно знижує конфліктогенність кожного різновиду сепаратизму, а переговори взагалі можуть призвести до нейтралізації сепаратистських настроїв. За таких умов централізна влада повинна бути готовою до певних поступок, передачі низки повноважень та прав сепаратистам. Ігнорування їх вимог може призвести до трансформації за своєю суттю мирної форми розгортання сепаратизму до використання радикальних засобів і навіть до збройного протистояння, яке буде супроводжуватися соціальними потрясіннями, людськими жертвами та матеріальними втратами.

Розв'язання проблеми сепаратизму ускладнюється у рази, якщо сепаратистські рухи мають матеріальну, економічну, воєнну, фінансову та інші види підтримки з боку сусідніх держав. Такого роду сепаратизм, у нашому випадку з російським начинням, з яким ось уже понад 5 років живе Україна, потребує окремого аналізу.

Історія багатонаціональних держав (імперій), рівно як і багатонаціональних за складом населення держав, зафіксувала немало різного роду як позитивних, так і негативних прикладів розгортання сепаратизму. Тому в законодавствах таких держав було б не зайвим передбачати включення правових превентивних норм з тим, щоб своєчасно реагувати на виклики, пов'язані з нейтралізацією сепаратистських настроїв. Законодавче забезпечення, у якому чітко визначені відповідальні державні органи та громадсько-політичні об'єднання, котрі покликані проводити превентивні за своєю суттю деконфліктизаційні заходи нейтралізації сепаратистських настроїв, розглядаються автором як обов'язкова умова збереження стабільності суспільного життя у будь-якій поліетнічній країні.

Важливим превентивним деконфліктизаційним чинником нейтралізації сепаратистських настроїв, на

думку автора, слід вважати також і реєстрацію різного роду сепаратистських громадсько-політичних об'єднань. Відомо, що у більшості західних країн їх діяльність легальна і вона регулюється конституційними чи спеціальними політико-правовими нормами держави, а це, своєю чергою, надає підстави відповідним державним органам не тільки контролювати виконання сепаратистськими об'єднаннями громадян прийнятих законів, але, у разі необхідності, звертатися до суду з тим, щоб припинити їх протиправну діяльність.

Серед сепаратистських об'єднань громадян особливу активність проявляють політичні партії, які у переважній більшості декларують інші назви, хоча в основі їхньої ідеології, політики та практики покладений саме сепаратизм.

Приклад такої легально діючої політичної партії подає Шотландська національна партія (ШНП) у Великобританії, головна мета якої з самого початку її створення (1925 р.) – повна незалежність Шотландії. Ця стратегічна мета ШНП перманентно підтримується голосами шотландських виборців, які голосують проти прогресуючої «англифікації», розмиття їхньої національної самобутності тощо.

Зокрема, Національний референдум 18 вересня 2014 р., у якому взяли участь 85 % громадян Шотландії, із яких понад 55 % вирішили «...наразі не ставати незалежною державою, – заявив тодішній лідер ШНП Алекс Селмонд. Я, – сказав він, – визнаю цей вердикт народу й закликаю всю Шотландію послідовно визнати демократичне рішення людей Шотландії» [6].

Більше того, А. Селмонд висловив переконання, що повернутися до попереднього стану справ, тобто до проведення нового референдуму щодо незалежності, уже не вдасться, оскільки Шотландія проголосувала за те, щоб залишитися в складі Сполученого Королівства, відмовившись від незалежності. Проте, у зв'язку з волевиявленням на референдумі щодо членства Великої Британії в ЄС, на якому шотландці виявили своє бажання залишитися у складі цього співтовариства, знову постало питання проведення другого референдуму щодо незалежності Шотландії. Про намір запросити у парламента дозвіл розпочати підготовку до референдуму заявила перша міністерка та лідерка ШНП Нікола Стерджен, яка враховує той факт, що абсолютна більшість шотландців (62 %) голосували проти В'єхїт, що дає підстави, на її думку, цілком легітимно знову поставити на голосування питання про незалежність від Великобританії, більше того зберегти таким чином членство Шотландії в ЄС.

Наразі останні опитування, що були проведені у Шотландії, показують, що прихильників ідеї незалежності недостатньо для одержання лідеркою ШНП Н. Стерджен позитивного результату. Шотландія подає один із яскравих прикладів легального, а головне цивілізованого відокремлення від Великої Британії.

Упродовж не одного десятиліття спостерігається також і легальне, тобто у межах Конституції Канади, відокремлення провінції Квебек, у якій проживає 80% франкоканадійців. У центрі їхніх вимог покладені ті, що й у шотландців – захист власних економічних інтересів та культурної самобутності. Очолює цю боротьбу з 1960 р. легально діюча ліберальна партія Квебека, до якої згодом приєднався ряд сепаратистських угруповань. Імпульс її діяльності дала підтримка, що була надана президентом Франції Шарлем де Голлем, який під час імпровізованої зустрічі в Монреалі (1967 р.) заявив: «Цього вечора тут, а також уздовж дороги я відчуваю атмосферу, подібну до Визволення. ...Уся Франція знає, бачить і чує те, що тут відбувається. Хай живе Монреаль, хай живе Квебек, хай живе вільний Квебек, хай живе Французька Канада, хай живе Франція!» [1].

Звісно ж, слова президента Франції «Хай живе вільний Квебек!» сподобалися франкоканадійцям, особливо тим, котрі боролися за незалежність провінції, однак викликали незадоволення англомовних канадійців та британців, оскільки Канада продовжує залишатися домініоном Великої Британії. Ще більше посилювало імпульс загострення квебекського питання, щодо якого офіційна Оттава зайняла жорстку позицію, запрошення керівництва провінції Квебек у січні 1968 р. до участі в Міжнародній конференції міністрів освіти франкомовних держав у Габоні.

Відповідь з боку квебекських сепаратистів не забарилася. Вони у 1968 р. створили ще одну сепаратистську Квебекську партію, метою якої було відділення Квебека конституційним шляхом, що іще більше посилювало політичну кризу в Канаді. За таких умов у цьому ж році канадійці обрали прем'єр-міністром Канади франкоканадійця П'єра Трюдо. Він офіційно підтримав легальну діяльність Квебекської партії та заявив про можливість відокремлення Квебека конституційним шляхом і тим самим перевів боротьбу сепаратистів у русло легальної політичної боротьби. Відтак була локалізована ескалація насилля і терору з боку противників П'єра Трюдо. Зрештою національна політика започаткована П. Трюдо, в основі якої було покладено визнання наявності багатьох культур (мультикультуралізм), їх співіснування та співробітництва, дала позитивний результат. Усі етнічні меншини Канади, не тільки франкоканадійська, одержали значні привілеї. Зокрема, у політичній сфері франкоканадійцям було надано статус «особливого суспільства», а в економічній – режим «найбільшого сприяння». Відповідно до угоди, що була підписана у 1987 р. між прем'єр-міністром Канади та прем'єр-міністрами провінцій країни, визнавалося право провінції Квебек брати участь у відборі іммігрантів; членів Верховного Суду Канади; фінансовій політиці; визнавалося за Квебеком право вето на зміну Конституції країни тощо. Згодом внести зміни до цієї угоди було запропоновано усім провінціям Канади. Проте дві

провінції Канади відмовилися їх вносити, що призвело до поглиблення конфліктогенності суспільного життя в країні, а у провінції Квебек ще і до радикалізації настроїв певної частини її громадян, котрі до того ж вдалися і до організації терористичних акцій. За таких умов значна частина англоканадійців змушена була навіть погодитися на підтримку франкоканадійських сепаратистів щодо їхньої вимоги проголосити незалежність Квебеку. Однак, зрештою переміг здоровий глузд мешканців Квебеку, переважна більшість яких на місцевих виборах останніх років віддають все менше своїх голосів за сепаратистсько-лівоцентристську Квебекську партію і тим самим засвідчують, що вирішення проблеми сепаратизму лежить насамперед у площині права, а шлях до врегулювання суперечок знаходиться у сфері перемовин конфліктуючих сторін.

Наприкінці XIX ст. в Іспанії легально почала діяти Баскська націоналістична партія (БНП), головною метою якої було створення автономної баскської держави. За правління генерала Франко діяльність БНП була заборонена. На початку 60-х років XX ст. баскські сепаратисти створили підпільну організацію – Асоціацію борців за свободу Країни Басків (ЕТА), головною метою якої стало створення незалежної баскської держави. Прибічники ЕТА вимагають відділення провінції від Іспанії та об'єднання з басками, що мешкають у сусідній частині Франції, в окрему державу. Після смерті Франко Країна Басків отримала статус автономії, баскська мова – статус державної, рівень життя у провінції перевищує середній по країні. Більше того, це єдина з усіх іспанських автономій, у бюджет якої зараховуються всі зібрані на її території податки. Однак ЕТА, політику якої представляє політична партія «Батосуна» (діє нелегально з 2003 р.) продовжує терористичну діяльність та наполягає на самовизначенні і створенні власної держави. Проте останнім часом помітною є тенденція втрати авторитету ЕТА у суспільстві. Таку тенденцію, звісно ж, що слід вважати позитивною.

В Іспанії має статус автономії також і провінція Каталонія, наділена широкими правами. Проте, для сепаратистськи налаштованих мешканців провінції такий її статус вважається недостатнім. Тому з початку XX ст., у провінції постійно відбуваються сецесійні рухи. Активну участь у них беруть численні політичні партії сепаратистського типу (Рух за незалежність Каталонії, Каталонська національна єдність, Партія каталонської держави, Ініціатива для Каталонії – Зелена та ін.).

Особливо масовими виявилися акції каталонців, що розпочалися після оголошення результатів референдуму щодо незалежності Каталонії у 2017 р. Організованість цих акцій пов'язується з тим, що у них взяли участь не тільки переважаюча більшість сепаратистських політичних партій та громадських рухів, але і уряду (Женералітету) автономної провінції. Конституція Іспанії допускає проведення консультативних

референдумів, на які можуть виноситися і питання самовизначення. Проте подальша доля таких «опитувань», їхні правові наслідки залежать від рішення парламенту Іспанії, який, як відомо, не авторизував повноваження референдуму 2017 р. на підставі Конституції Іспанії (ст. 2), у якій проголошена єдність іспанської нації та неподільність Батьківщини. Каталонський же рух за незалежність посилається на принцип самовизначення націй, натомість іспанський уряд покликається на інший принцип – захист територіальної цілісності країни. Ця правова колізія, на думку експерта з питань міжнародного права проф. Штефана Тальмона (Stefan Talmon) із ФРН (Бонн) може бути розв'язана, якщо каталонці не будуть посилатися на принцип права на самовизначення, оскільки «...згідно з міжнародним правом, частина народу в межах однієї національної держави, навіть тоді, коли частина має певні притаманні їй риси ідентичності, не є народом, котрий може посилатися на право на самовизначення» [5].

Сьогодні у Європі, як і загалом у світі, склалася така політико-правова ситуація, що домогтися визнання незалежності Каталонії неможливо. Відповідно і будь-які протестні акції каталонців будуть вважатися неконституційними.

Наразі у перспективі, причому, можливо, навіть у недалекій, коли буде досягнуто відповідного рівня соціально-політичного розвитку суспільства і його цивілізованості загалом, у межі міжнародного права на самовизначення згодом можуть бути включені і такі народи, як каталонці.

Сьогодні ж в умовах кризи взаємної довіри між урядом Іспанії і каталонцями перспективним, на погляд автора, могли б стати їх домовленості на основі певних компромісів, розробка яких є однією із важливих функцій політичних партій.

Сьогодні в більшості західних країн діяльність сепаратистських політичних партій заборонена конституціями (Іспанії, Франції, Італії, США та ін.). Натомість легально діють сепаратистські рухи: Фронт національного звільнення Корсики у Франції, баскські сепаратисти в Іспанії, Ірландська республіканська армія (Ольстер), лідери яких могли б долучитися до пошуків взаємоприйнятних компромісів і тим самим мирними засобами розв'язувати сепаратистські конфлікти.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведений вище аналіз появи сепаратизму у різних країнах світу дає підстави стверджувати, що жоден сепаратистський рух не був і не може бути точною копією іншого. Кожний конфлікт має свої особливості як щодо причин виникнення, засобів, що застосовувалися сепаратистськими рухами, так і за специфікою перебігу подій та способом їх вирішення. Однак, усі прояви сепаратизму призводили до конфліктизації та дестабілізації суспільного життя.

Прикро констатувати, але у найближчій, а, імовірно, й у віддаленій перспективі, явище

сепаратизму залишитися притаманним багатонаціональним за складом населення країнам.

1. Белокопос Олег. Референдум у Каталонії та досвід Канади. URL: <https://www.mfa.ua.org/uk/publications/referendum-u-katalonii-ta-dosvid-kanady> (Дата звернення 5.11.2019).

2. Картунов О. Суверенітет (державний). *Мала енциклопедія етнотерознавства*. НАН України. Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького. Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. О. Картунов. К.: Довіра. Генеза. 1996. 942.

3. Мала енциклопедія етнотерознавства. НАН України. Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького. Редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Довіра. Генеза. 1996. 942.

4. Міграційні процеси в сучасному світі. Світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія. Упоряд. Ю. І. Римаренко. За ред. Ю. Римаренка. К.: Довіра. 1998. 912.

5. Сепаратистські рухи та міжнародне право. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/separatistski-ruhi-ta-mizhnarodne-pravo.htm> (Дата звернення 25.10.2019).

6. Шотландія сказала «Ні» відокремленню, сепаратисти програли. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/26595882.html>. (дата звернення 2.11.2019).

2. Kartunov O. (1996). *Suverenitet (derzhavnyi)*. [(State) Sovereignty]. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva*. NAN Ukrainy. *In-tut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho*. Yu. I. Rymarenko (ed.). K.: Dovira. Heneza. 942. (in Ukrainian).

3. Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva. NAN Ukrainy [Short Lexicon of Etanical and State Studies]. *In-tut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho*. Yu. I. Rymarenko (ed.). K.: Dovira. Heneza. 1996. 942. (in Ukrainian).

4. *Mihratsiini protsesy v suchasnomu sviti*. Svitovyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry: (Poniatiiyni aparat, kontseptualni pidkhody, teoriia ta praktyka): Entsyklopediia. [Migration processes in the modern world: World, regional and national dimensions: Terminology, conceptual approaches, theory and praxis]. Yu. I. Rymarenko (ed.). K.: Dovira. 1998. 573. (in Ukrainian).

5. *Separatystski rukhy ta mizhnarodne pravo* [Separatist movements and international law]. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/separatistski-ruhi-ta-mizhnarodne-pravo.htm>. (in Ukrainian). (Last accessed 25.10.2019).

6. *Shotlandiia skazala «Ni» vidokremlenniu, separatysty prohraly* [Scotland said "No" to the separation, the separatists lost]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26595882.html> (in Ukrainian). (Last accessed 2.11. 2019).

References

1. Belokolos Oleh. *Referendum u Katalonii ta dosvid Kanady* [Referendum in Catalonia and the experience of Canada]. URL : <https://www.mfa.ua.org/uk/publications/referendum-u-katalonii-ta-dosvid-kanady> (in Ukrainian). (Last accessed 5.11.2019).